

УДК 330

Пачева Н.О. аспірант

ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

СТРУКТУРИЗАЦІЯ ПОЗАЕКОНОМІЧНИХ ІНСТИТУТІВ

Економічні та позаекономічні інститути у процесі розвитку суспільства формувалися сприяючи якісним змінам у розвитку країни, серед яких власність, влада, капітал, сім'я, організація та ін. Інституційне середовище є важливою складовою соціально-економічних зрушень в національній економіці і підвищення рівня її конкурентоспроможності.

Економіка розглядається як відкрита еволюційна система згідно із сучасною науковою думкою, що зазнає постійного впливу зовнішнього середовища (культури, політичних умов, природи тощо) та реагує на них. Тому інституціоналізм відкидає найважливіший постулат неокласичної теорії — прагнення економіки до рівноваги, трактуючи її як нетиповий та дуже короткостроковий стан. Дію факторів, що сприяють наближенню системи до рівноваги, пересилує потужніший зовнішній вплив, а також внутрішні (ендогенні) сили, які породжують у системі напруження, нескінченний процес змін і розвитку [4, с. 92]. Розвиток економічної системи в будь-якій країні корегується особливостями всіх складових суспільного розвитку і основним серед яких є позаекономічні чинники (культура, менталітет, моральне та духовне виховання та ін.).

Позаекономічні інститути складаються з конституційних і соціокультурних.

До конституційних позаекономічних інститутів можна віднести:

1. Правові інститути. Джон Роджерс Коммонс в таких працях, як «Розподіл багатства» (1893), «Правові основи капіталізму» (1924), «Інституціональна економіка, її місце в політичній економії» (1934), «Економічна теорія колективних дій» (1950) за основу аналізу бере

позаконотмічні інститути - юридичні, правові норми. В даних працях він показав нам соціально-правовий різновид інституціоналізму. Для його поглядів було характерне твердження про примат права над економікою. Він вважав, що через юридичну процедуру, через суди регулюються економічні відносини у суспільстві. І саме юридичні процедури є ефективними для налагодження соціального миру і погашення конфліктів у суспільстві.

2. Політичні інститути – це держави, партії, профспілки та різного роду громадські організації, що спрямовують свої політичні цілі на встановлення і підтримання певної форми політичної влади, судові і адміністративні органи, інститути правотворчості, об'єднання, правового виховання, інститути правопорядку і соціального контролю, прав людини, вирішення правових конфліктів і ін. Дані політико-правові інститути здійснюють певний вид соціальної діяльності по управлінню і регулюванню суспільними стосунками.

Їх сукупність складає політичну систему суспільства, що забезпечує стійке збереження і відтворення ідеологічних цінностей. Політичні інститути стабілізують домінуючі в суспільстві соціально-класові структури, забезпечують відтворення і стійке збереження ідеологічних цінностей.

Держава є найважливішим політико-правовим інститутом сучасного суспільства, а також основним джерелом законів і інших правових актів, що призначено для організації життя суспільства.

3. Ідеологічні інститути. З поміж сукупності інституціональних чинників економічної політики провідна роль належить ідеології як засобу координації інститутів. Ідеї та ідеології формують розумові конструкції, які індивідууми використовують для того, щоб інтерпретувати навколишній світ та зробити вибір. Більше того, структуруючи взаємодію людей, формальні інститути чи навмисно, чи випадково "знижують ціну" діяльності згідно з чиймись ідеями і тому підвищують значення розумових конструкцій та ідеологічних стереотипів у процесі вибору [4, с.94].

Ідеологія — система політичних, правових, етичних, художніх,

релігійних, філософських поглядів; суспільна свідомість[1].

Важливою функцією організованих ідеологій є узгодження економічних інтересів, досягнення задовільного рівня однорідності уявлень щодо відносин між людьми в тому чи тому суспільстві як у позитивному, так і в нормативному плані. Це означає не тільки схожість уявлень про те, якою "повинна бути" економічна політика, а й однорідність у розумінні взаємозв'язків між елементами економічної системи, що своєю чергою передбачає існування відповідного ідеології економічного механізму [4, с.94].

4. Етична інститути. На сучасному етапі суспільного розвитку все більш гостро постає проблема етичної культури та моралі, посилення їх ціннісного аспекту. Етична культура допомагає усвідомити цінності людського життя, особливо в умовах суспільно-економічної кризи.

Інституціональні дослідження базуються на вченні про людину (екзистенціалізм), її поведінку, мораль тощо та пов'язані з проблемами етики в економіці. Етична поведінка — це продукт таких інститутів, як релігія, система освіти, виховання. [4, с.90].

До соціокультурних позаекономічних інститутів можна віднести:

1. Менталітет — (від лат. mental - розум, розумовий), те саме що Ментальність - система переконань, уявлень і поглядів індивідууму або суспільної групи, відтворення сукупного досвіду попередніх поколінь. Ключовими словами в визначенні менталітету є картина світу, набір духовних цінностей, не завжди усвідомлена система життєвих координат та підсвідомих стереотипів [1].

Важливим елементом економічної ментальності є організаційні форми, тобто форми організації праці, взаємин держави і бізнесу, які вважаються нормальними і яких індивід зобов'язаний дотримуватися, якщо він не бажає відчувати суспільного засудження [3, с. 29].

Тому економічна поведінка, як складова менталітету, може актуалізувати такі аспекти, як відношення до лідерства, праці, до багатства та

бідності, переважання колективізму чи індивідуалізації праці, стереотипи споживання, організаційні форми тощо.

Поведінка індивідів, в цілому засновується на менталітеті. А економічна поведінка та чинники, від яких вона залежить породжує матеріальні цінності, які в свою чергу породжують основу економічного добробуту.

2. Звички та стереотипи мислення. Наш світ — це світ життєвих аксіом, звичок, звичаїв, стереотипів мислення. Інституціональна економіка досліджує такі чинники, як сукупність норм і правил (інститутів), за допомогою яких структуруються та спрощуються відносини та взаємодія між економічними суб'єктами. Згідно з цією теорією людина схильна діяти на підставі само підтримуваних соціокультурних норм (звичок, стереотипів) та узвичаєної практики— різноманітних "рутин". Вони стають орієнтиром у дуже складному й мінливому світі, який людина пізнати не в змозі [4, с. 93].

У. Гамільтон (представник інституціоналізму і автор терміна «інституціоналізм») писав: «Інститути — це словесний символ для ліпшого описання низки суспільних звичаїв. Вони означають переважний і постійний спосіб мислення, який став звичкою для групи або звичаєм для народу... Світ звичаїв і звичок, що до нього ми пристосовуємо наше життя, є сплетінням і безперервною основою інститутів»[8].

3. Довіра. Дуже глибокі і на перший погляд, дуже прості поняття "довіра", "дружба", "мудрість", "чесність" знову, як і в ранньокапіталістичні часи, стають рушіями економічного розвитку. Спробуємо у даному слові виявити наявність економічного змісту. Довіра базується на здатності передбачити і на знанні об'єкта, прогнозувати чи впливати на його діяльність. Економічна довіра характеризує надію, або впевненість людей на наслідки економічних процесів, зокрема в управлінській, грошово-кредитній, інвестиційній та інших сферах господарської діяльності.

Довіра є певною субстанцією, механізмом взаємодій людини з навколишнім світом, ось чому і сформувався міжгалузевий інтерес до цього феномену. Вона існує й у вигляді певних концентратів – інститутів довіри,

підтримує життєздатність інститутів і водночас підтримується самими інститутами. Кризові ситуації в суспільстві є унікальними моментами для поглиблення розуміння життя народу і виявлення відправних точок для його поліпшення. І саме під час кризи невидимі раніше складові довіри, розчинені в суспільному житті, стають, видимими актуалізуються та концентруються задля досягнення єдиної мети [7].

Академік В.М. Геєць вважає, що інститут довіри є важливим рушієм соціально-економічного розвитку [2, с. 3-4].

Отже, довіра не виникає і не зникає раптово, вона обумовлена національними культурними особливостями та історичною пам'яттю, вона повинна стати основою трансформацій в економічному та політичному житті країни.

4. Освіта. Досліджуючи інститут освіти як соціокультурне явище, звернемо свою увагу на такий момент, що інститут освіти має характеристики, загальні для різних епох та саме вони складають його якісну визначеність. Інститут освіти може прогресувати, регресувати, трансформуватись і т.д.

Освіта — цілеспрямована пізнавальна діяльність людей з отримання знань, умінь, або щодо їх вдосконалення [1].

Дослідження освіти з позицій інституціонального підходу припускає: розгляд освіти як елемента системи суспільних відносин, що взаємодіє з іншими її елементами; вивчення освіти як визначеної стійкої й динамічної форми організації громадського життя в сфері навчання й виховання; інституціональний підхід розглядає освіту як взаємодію соціальних спільнот, організацій для досягнення цілей і завдань навчання, виховання, соціалізації й розвитку особистості; у рамках даного підходу виявляється авторитет і престиж системи освіти і її складових; метою є визначення характеру зв'язку між елементами системи освіти (наприклад, між вищою і довузівською освітою). [5, с. 41-47]

5. Релігія (від лат. religio – зв'язок) - віра, особлива форма усвідомлення

світу, яка не потребує обґрунтування і доказів. У широкому сенсі, як суспільний інститут, сукупність вірувань і віровчень, наявних у суспільстві. Включає до свого складу сукупність звичаїв, обрядів, правил життя і поведінки людей і т.д. [1].

Релігія як соціальний інститут допомагає задовольняти потреби, запити, пов'язані з розумінням того, що вважається надприродним і священним, виступає системою соціальних норм, духовних цінностей і заповідей, що містяться у духовних текстах, за допомогою яких організується, спрямовується і контролюється релігійна діяльність людей, ритуалів (культів), стандартів поведінки.

.Отже, такий соціокультурний фактор як релігія, може охоплювати територію більшу, ніж одна країна, тому можна говорити про регіонально – територіальний характер дії цієї інституції. релігія повинна йти поруч і формувати в людині культуротворчі позиції для активного розвитку високогуманного суспільства та нести в суспільство високий гуманістичний зміст, естетичну наповненість.

6. Культура. Більшість людей переконана, що саме культура — те головне, основне, що відрізняє людське і соціальне буття від існування дикої природи [1]. Існує досить багато визначень культури кожне з них фіксує реальні й значущі риси та особливості культури, але жодне з них не є вичерпним.

Як соціальний феномен культура дуже складне, поліструктурне явище. Розвиток культури тягне за собою розвиток людства, тому що вона інтегрована в різноманітні сфери життєдіяльності людини.

Іващенко М.В. вважає, що саме культура визначає, як індивіди обробляють, використовують інформацію, та впливають на специфіку неофіційних обмежень і, відповідно, на економічну поведінку [6].

В подальшому для розвитку світової економіки та розширенні глобалізаційних процесів збільшується рівень естетичних та духовних потреб людини. З розвитком суспільства, життєвого рівня людей, їх знань та

освіти, зростає необхідність в збільшенні рівня освідченості людей, рівня їхньої культури, що в майбутньому призведе до підвищення соціально-економічних показників та притоку ресурсів.

7. Виховання. Під впливом багатьох об'єктивних і суб'єктивних чинників формується особистість людини. Людина – це активна істота, вона виступає як суб'єкт свого власного формування і розвитку. Під інститутами виховання можна розуміти громадські організації і структури, які покликані надавати виховну дію на особу.

Метою виховних і соціокультурних інститутів є залучення індивідів у певну економічну субкультуру; соціалізацію індивідів через засвоєння стійких соціокультурних стандартів поведінки людини; освоєння і наступне відтворення культурних і соціальних цінностей, накопичених у процесі економічної діяльності.

Позаекономічні інститути властиві всім економічним системам, але масштаби їх дії залежить від існуючих соціокультурних норм, а також державної ідеології.

Література

1. Вільна енциклопедія. Вікіпедія [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org>
2. Геєць В.М. Взаємодія довіри і розвитку / В.М. Геєць // Економічна теорія. – 2002. – № 3. – С. 3 -16.
3. Экономические субъекты постсоветской России (институциональный анализ) / Под ред. проф. Р М . Нуреева. – М. : МОНФ. – 2001. – 804 с.
4. Економічна політика: Навч. посіб. / О. О. Беляєв (кер. кол. Е 40 авт.), А.С. Бебело, М. І. Дибя та ін. — К.: КНЕУ, 2004. — 287 с.
5. Зборовский Г.Е. Социология образования. – Ч. – 1. – / Г.Е. Зборовский // Екатеринбург.: Изд-во Свердл. инж.-пед. ин-та, 1993. – 152 с.
6. Іващенко М.В. Територіальний аспект соціальних чинників формування економічної поведінки суб'єктів господарювання [Електронний

ресурс] / М.В. Іващенко // Режим доступу:
http://www.nbuiv.gov.ua/ejournals/PSPE/2009_4/Ivaschenko_409.htm

7. Кричевська Т.О. Інститут довіри в економіці та суспільстві [Електронний ресурс] / Т.О. Кричевська // «Український соціум» Наукове життя: події, факти, відгуки. (огляд за матеріалами міжнародної наукової конференції «Інститут довіри в економіці та суспільстві», що відбулася 28 травня 2010 р). – № 3. – 2010 . – С. 157-165. - Режим доступу:
http://www.nbuiv.gov.ua/portal/soc_gum/Usoc/2010_3/157-167_3'10.pdf

8. Філософський енциклопедичний словник. – К.: «Абрис», 2002. – 742 с.

9. Hamilton W. Institution. Encyclopedia of the Social Sciences / W. Hamilton— N.-Y., 1932. — V. VIII. — P. 84.